

HET OUDE RAADHUIS te RHENEN

H.E. Dekhuijzen

Op 16 november 1995 heb ik aan de hand van een honderdtal dia's de leden en belangstellenden tijdens een avond van de Historische Vereniging visueel laten meegenieten van het zeer fraai gerestaureerde Oude Raadhuis van Rhenen. Bij die gelegenheid heeft voorzitter Deys de suggestie gedaan om in "Oud Rhenen" een aantal zaken ten aanzien van dit gebouw en de restauratie vast te leggen.

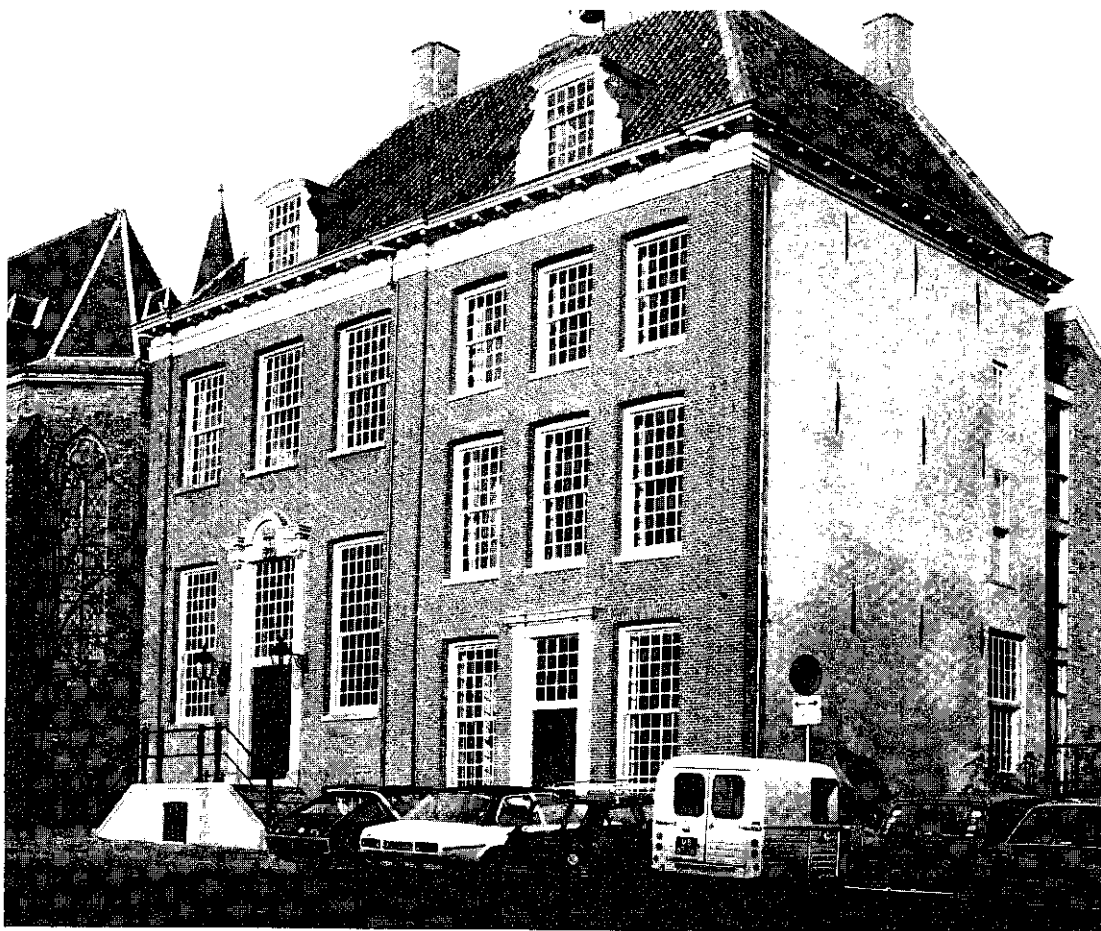
Het Oude Raadhuis is in de jaren 1975-1977 grondig gerestaureerd en hierover is toen reeds een tijdschrift-artikel van mijn hand verschenen. Echter niet in "Oud Rhenen" dat als zodanig in 1978 nog niet bestond, doch in "Flehite", tijdschrift voor verleden en heden van Oost-Utrecht, uitgegeven in Amersfoort, de bakermat van de Oudheidkundige Vereniging "Flehite".

Het Oude Raadhuis heeft de Tweede Wereldoorlog relatief goed overleefd. Als gemeentehuis was dit gebouwencomplex reeds in 1926 verlaten. De voormalige Jongenskostschool aan de Herestraat was daartoe ingericht en verbouwd. Het Oude Raadhuis had daarna verschillende bestemmingen die het gebouw geen goed hebben gedaan.

De ná mei 1940 in de binnenstad van Rhenen gestarte wederopbouw heeft de architect/stedebouwkundige ir. C. Pouderoijen ertoe gebracht te adviseren om rond de Markt weer een bestuurlijk centrum in te richten. Dit advies werd niet opgevolgd, de verdere ontakeling van de bebouwing rond de Markt ging zelfs in versneld tempo door: de Waag en het huis ten noorden van de Waag verdwenen successievelijk. Ook de stadspomp moest het veld ruimen: gelukkig ruim 15 jaar geleden herbouwd!

Gelukkig dat het advies van een toenmalig raadslid om het hele complex maar "in de Rijn te schuiven" niet is opgevolgd. De rijksoverheid heeft daarentegen rond 1967 het gehele complex op de Rijksmonumentenlijst gezet. De gemeente Rhenen heeft daar nog een bezwaarschrift tegen in gediend, gelukkig zonder succes!

De plannen tot restauratie kwamen moeizaam van de grond doordat de bestemming nog niet duidelijk was. Gedacht werd aan inrichting tot museum. Uiteindelijk is het toch weer een onderdeel van het gemeente-

Het gerestaureerde Raadhuis in 1977; nog net zichtbaar het nieuwe gedeelte (trappen en lift) dat er achter tegen aan gebouwd is (foto J. Combrink).

lijk gebeuren geworden, namelijk voor het - opnieuw - houden van raadsvergaderingen in de raadszaal en hiernaast ten behoeve van commissie- en fractievergaderingen. Dit alles in de avonduren met uitzondering van de trouwplechtigheden die op de begane-grond-ruimte van de toenmalige bodewoning, rechts, plaatsvinden.

Als men thans, na de restauratie van 1975-1977, voor het gebouw staat, valt het uitgesproken 18e eeuwse gezicht van dit gebouw op. Dit is echter schijn: de beide gebouwdelen hebben in 1738 dit fraaie 18e eeuwse voorkomen gekregen, compleet met klokketorentje. Het gebouw is echter veel ouder, namelijk uit het begin van de 15e eeuw. De grond waarop gebouwd kon worden is geschonken door de Duitse Orde die in Rhenen ook andere bezittingen had en tot de Hervorming ook priesters leverde.

Stedebouwkundige situatie

Allereerst nog aandacht voor de stedebouwkundige aspecten rond het Oude Raadhuis.

Hoewel de huidige, brede, doorgaande route van oost naar west ter plaatse van de Herenstraat en de Frederik van de Paltshof loopt heeft naar mijn mening de oudste, middeleeuwse, doorgaande route anders gelegen, namelijk vanuit het oosten gezien door de Weverstraat naar het huidige pleintje - Markt geheten, voorheen Vischmarkt - waarna het zuidelijk van de Cunerakerk naar de Westpoort moet hebben gevoerd.

De bij dit artikel gevoegde foto van de vooroorlogse situatie met de Stadswaag en een gesloten bebouwing rond het hele pleintje geeft aan dat dit het feitelijke centrum van Rhenen was. Dat later de doorgaande route langs de Herenstraat is komen te lopen lijkt gezien de hoogteverschillen van oost naar west op zich wel begrijpelijk maar heeft vroeger reeds een tweedeling in het stratenpatroon van Rhenen teweeg gebracht. Het na mei 1940 ontstane nieuwe, verbrede stratenracé van de doorgaande route heeft dit alles alleen maar versterkt.

Thans is ten aanzien van het gebied rond het Oude Raadhuis op te merken dat het een relatief doods pleintje is geworden dat geen omringende bebouwing meer kent: de Stadswaag en de rechts hiervan liggende bebouwing is verdwenen. Ook de voormalige bebouwing, waar nu het siertuintje zich bevindt, wordt gemist. Aan de zuidzijde is een veel lagere bebouwing gekomen: té laag! Zie daartoe ook de prent van Jan de Beijer.

Bouwgeschiedenis

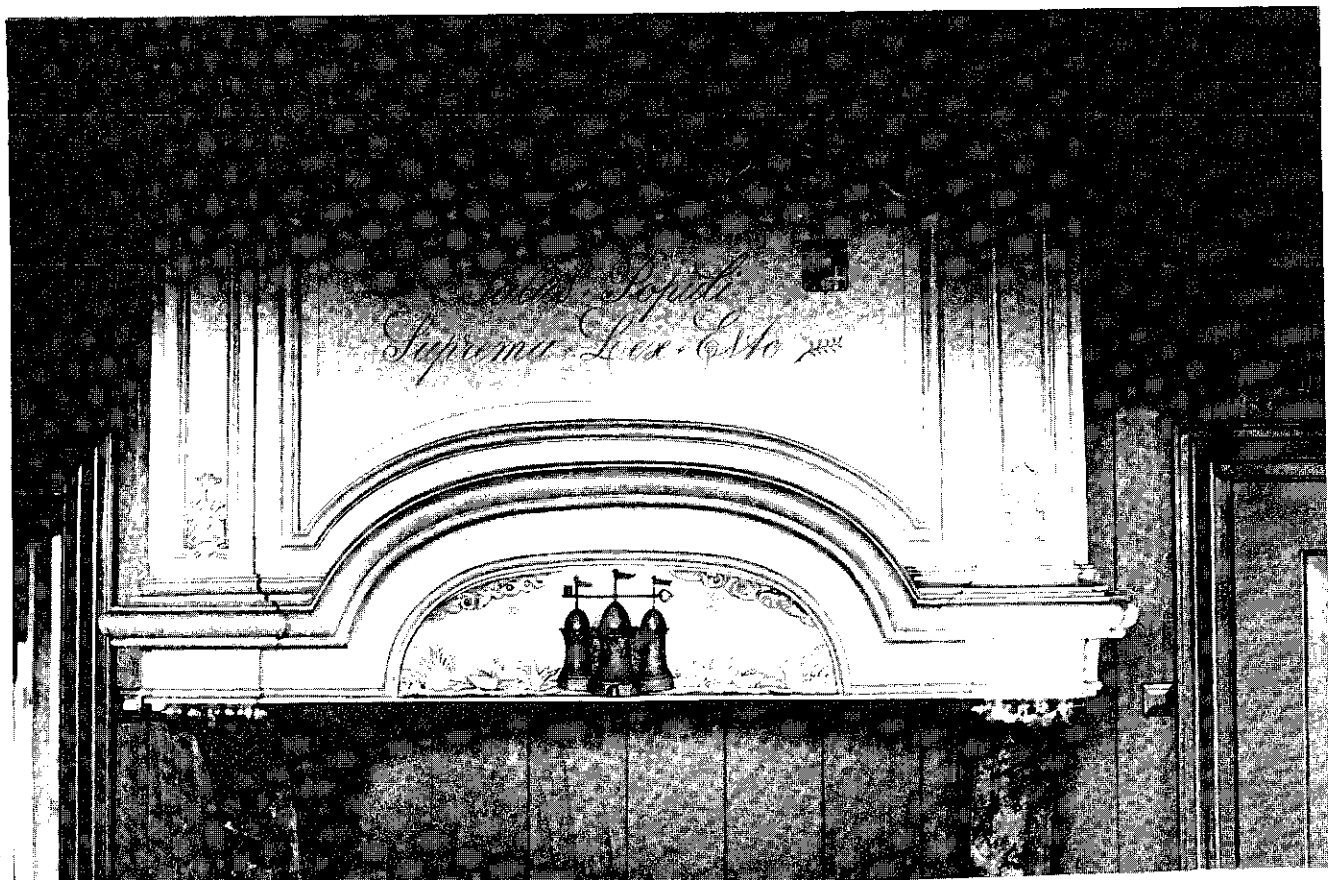
We keren weer terug naar het Oude Raadhuis zelf, met informatie over de bouw en de restauratie, mede aan de hand van een door W.Th.Hofland, indertijd gemeentesecretaris, namens de gemeente Rhenen samengesteld boekje. De heer Hofland heeft daarbij ook gebruik gemaakt van informatie van ir. G.Berends van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en d architect D. Wijma te Velp.

Ten aanzien van de oudste geschiedenis kan worden opgemerkt dat in 1391 en 1392 in de akten reeds over een raadhuis gesproken wordt. Gezien de aangeduide situering en vondsten tijdens de restauratie is toen reeds vastgesteld dat het eerste raadhuis niet op de plaats van het huidige Oude Raadhuis gestaan heeft. Aan de hand van de bouwtekeningen van de bestaande toestand heb ik nu echter kunnen constateren dat in het huidige achtergedeelte van het linkerblok nog materiële aanwijzingen zijn dat hier het oudste raadhuis gestaan moet hebben. Wellicht heeft de stadsbrand van 1400 de vroege vaders ertoe gebracht op de plaats van het huidige linkerdeel een nieuw raadhuis op te richten óf verder te verbouwen als hier al eerder een stenen huis gestaan heeft. Even voor de duidelijkheid: slechts de belangrijkste gebouwen in de middeleeuwen, óók in het laatste deel ervan, waren van steen. Alle woonhuizen waren van hout!

Het genoemde linkerdeel is na 1400 op de huidige hoogte gebracht. Het rechterdeel is kort daarna hier reeds tegenaan gebouwd en heeft daarbij óf daarna de functie van bodewoning gekregen. Dit deel heeft toen tenminste één verdieping minder gehad. Deze extra verdieping is pas rond 1630 hieraan toegevoegd.

Kort voor 1738 kwam kennelijk de wens op om van de toenmalige voorgevels één geheel te maken. Wellicht waren ook bouwkundige tekortkomingen of groot onderhoud reden om beide gebouwen onder één kap en één voorgevel te brengen. Het toenmalige ontwerp, door de Amsterdamse meester-timmerman Hendrik van Zoelen, is bewaard gebleven en ook uitgangspunt voor de restauratie geweest. Ondanks alle verschillen in hoogte, breedte en aantal verdiepingen is er - in mijn ogen - een harmonische eenheid gekomen. In de 19e eeuw heeft men de ramen vernieuwd met grotere glasvakken. De restauratie heeft het vroeg 18e eeuwse karakter weer teruggebracht waardoor het geheel sprankelender is geworden dan vóór de restauratie!

Aan het begin van de 20e eeuw werd het gebouw geleidelijk aan te klein voor alle gemeentelijke diensten. Kort voor 1924 kon men de voormalige

De fraaie schouw in de Raadskamer (foto J. Combrink)

Jongheeren-kostschool aan de Herenstraat aankopen die vervolgens op fraaie wijze verbouwd werd tot gemeentehuis. Vanaf 1926 heeft dit nieuwe onderkomen als zodanig dienst gedaan waardoor het Oude Raadhuis verlaten en verkocht kon worden.

De verkoop van het Oude Raadhuis heeft het gebouwencomplex geen goed gedaan: het heeft verschillende industriële functies gehad. Toen het gemeentebestuur het Oude Raadhuis begin vijftiger jaren weer terugkocht bleek het in een slechte staat te verkeren. De aankoop toen had o.a. tot doel het gebouwencomplex tot museum te bestemmen. Hier is echter niets van terecht gekomen.

Het geheel werd geleidelijk aan tot een punt van grote zorg, mede omdat het op de rijksmonumentenlijst gekomen was. Mede door een gezamenlijke actie van omwonenden in 1973 om het gebouw te redden én te laten restaureren is het dan zover gekomen. Men besloot het gebouw wel gemeentelijke functies te geven, te weten het houden van raadsvergaderingen, fractieberaad en raadscommissievergaderingen. Ook de huwelijksvoltrekkingen vinden hier sindsdien plaats.

Restauratie

Bovengenoemde functies brachten ten aanzien van het inwendige van het gebouw enige wijzigingen met zich mee. Allereerst de plaats van de trouwzaal. Deze kwam op de begane grond van de vroegere bodewoning te liggen. De indeling van dit gedeelte moest geheel aangepast worden. Overigens zeer smaakvol! De beide verdiepingen hierboven kregen ook een andere functie. Op de eerste verdieping kwam de Raadskamer en op de tweede verdieping de Collegekamer. De Raadskamer kreeg daarbij een prachtige schouw die elders in het gebouw niet gehandhaafd kon worden. deze schouw is, mede door de tekst "salus populi suprema lex esto" (het heil van het volk moet de hoogste wet zijn) het aanzien meer dan waard.

Al met al zij ten aanzien van de voormalige bodewoning gezegd dat het zeer fraai én functioneel verbouwd is. Van de vroegere functie als bodewoning is echter niets meer te zien.

Het oudste deel- het westelijk gedeelte - onderging de volgende veranderingen. De hal op de hoofdverdieping werd gehandhaafd maar werd tot aan de achtergevel in oppervlakte vergroot waarbij restanten van een vroegere schouw duidelijk maakten dat de hal vroeger groter geweest was óf een andere indeling had dan bij de aanvang van de restauratie

werd aangetroffen, namelijk met de "inbouw" van een tweetal cellen. Deze zijn nu als zodanig verdwenen, zij het dat de celdeuren elders op deze verdieping de functie van meterkastdeuren hebben gekregen. De Vierschaar die nog aanwezig was, is iets aangepast: het hekwerk is circa 1 meter naar achteren verplaatst ten behoeve van de halruimte. De Vierschaar doet daardoor thans wat klein aan.

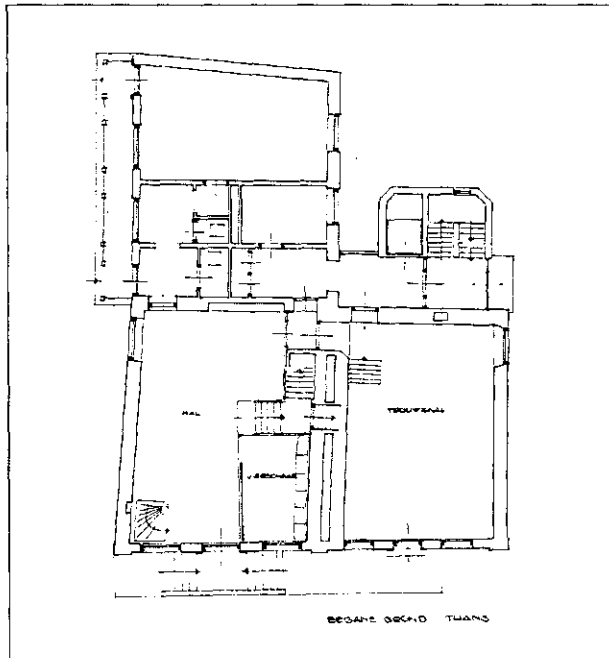
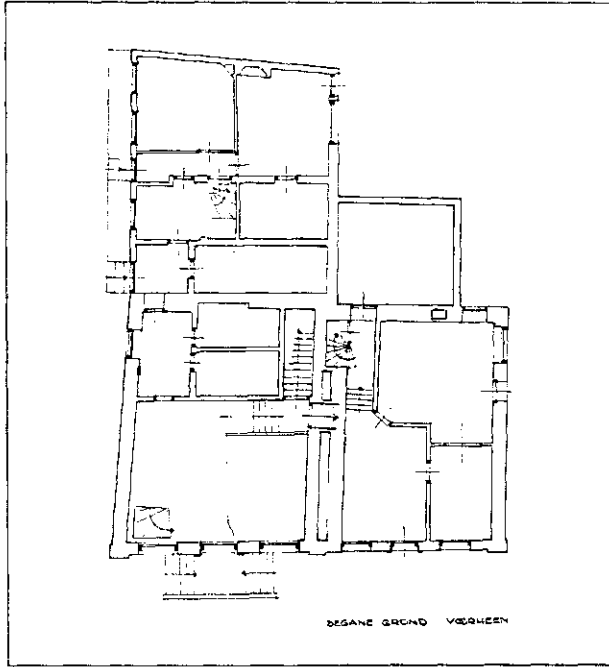
De boven de hal gelegen Raadzaal heeft ook een uitbreiding ondergaan. Omdat inmiddels een groter aantal raadsleden een plaats moest krijgen en omdat de pers een eigen plaats werd toegedacht is de Raadszaal ook tot de achtergevel vergroot. Hierdoor kwam de gehandhaafde wenteltrap naar de kapverdieping - voorheen ingebouwd - zichtbaar in de Raadzaal te staan, op zich niet een ideale oplossing. In het oorspronkelijke, voorste deel van de Raadzaal staat nog een fraaie 18e eeuwse schouw met een vermanend schilderstuk, vermanend in de richting van de toenmalige raadsleden en collegeleden!

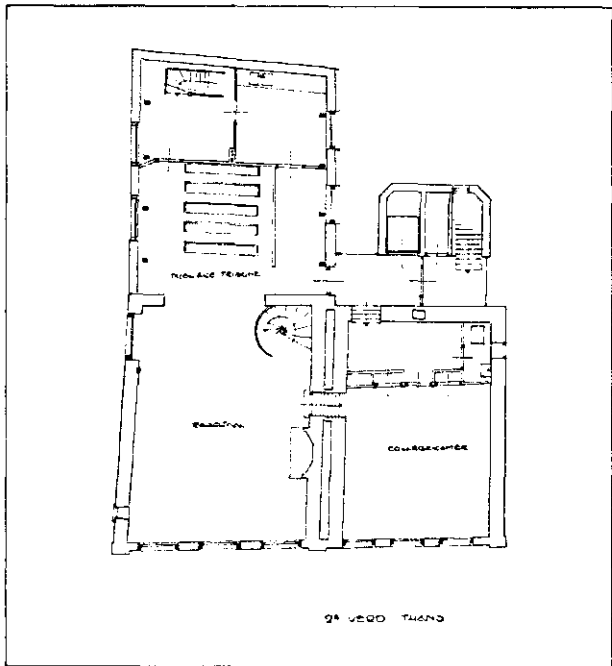
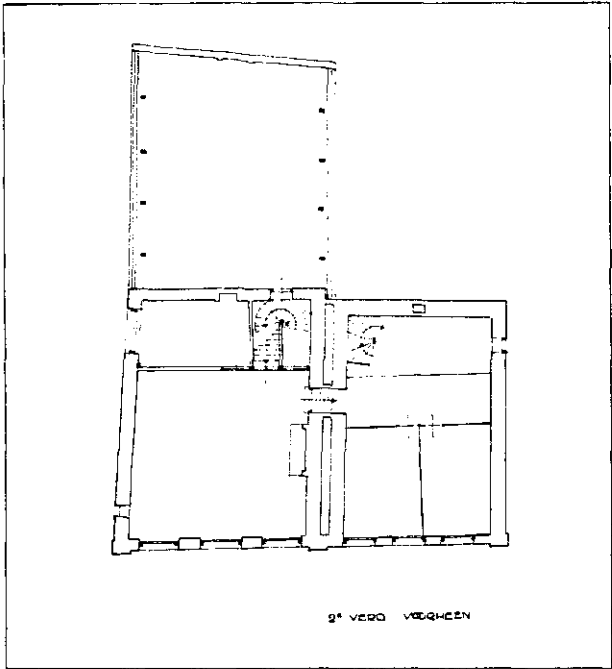
Maar de huidige tijd vraagt ook een publieke tribune. Daartoe is de achtergevel zagezegd doorgebroken en heeft men op bijna gelijke hoogte een aparte verdiepingsvloer aangebracht die dwars voor de eerste verdiepingramen van de achterbouw kwam te zitten. Overdag is van deze vloer buiten niets te zien, doch 's avonds - bij gebruik van het gebouw - des te meer.

Om alle ruimten in het totale gebouw goed met elkaar te verbinden waren indertijd al allerlei trappen en wenteltrappen aangebracht. Voorzover die te handhaven waren bij de nieuwe inrichting heeft men ze laten zitten. Hiernaast is een nieuw trappenhuis en lift achter het rechterdeel van het gebouw geplaatst op de plaats van een vroegere aanbouw. Hoewel het nieuwe trappenhuis een eigen vormgeving, kleur en materieel kreeg, is het na circa 20 jaar een wezenlijk onderdeel van het Oude Raadhuis geworden. Ik heb ten aanzien van dit onderdeel mijn oorspronkelijke mening geheel herzien: een compliment in de richting van de restauratie-architect de heer Wijma is toch wel op zijn plaats.

Tot slot nog even aandacht voor het tijdens de restauratie opnieuw geplaatste koepeltorentje met de oude luidklok uit het museum. De oude windwijzer - die circa 50 jaar op het koepeltorentje van het gemeentehuis aan de Herenstraat gestaan heeft - heeft thans zijn plaats op het huidige koepeltorentje van het Oude Raadhuis herkregeen.

Lang niet alles is in dit artikel goed tot zijn recht gekomen. Voor de

geïnteresseerde lezer het advies om eens een stadswandeling in de zomertijd mee te maken. In deze stadswandelingen - georganiseerd door het VVV - wordt ook een uitgebreid bezoek aan dit gebouw gebracht. Deze stadswandelingen worden verzorgd door een goed geïnformeerd team stadswandelgidsen waar ook ik deel van uitmaak.

Het Oude Raadhuis aan de Markt in de 18e eeuw